

Sovyet Devri Türkmen Yazarı Berdi Kerbabayev ve Aygıtlı Ädim Romanı

Dr. Yakup SARIKAYA*

Özet: Berdi Kerbabayev, Sovyet devri Türkmen edebiyatının kurucularından birisidir. Şiir başta olmak üzere edebiyatın hemen hemen bütün türlerinde eser vermiştir. Ancak daha çok nesir türünde verdiği eserleriyle (romanlarıyla) tanınmaktadır. Onun Aygıtlı Ädim (Kararlı Adım) adlı romanı, Türkmen edebiyatının ilk romanlarından biridir. Hatta basım tarihi itibarıyla ilk Türkmen romanıdır. Yazar, 1916-1920 yılları arası Türkmenistan'ını anlattığı bu tarihî romanını yirmi yıla yakın bir sürede tamamlamıştır. Eserin bazı kısımları, rejim yanlılarının tenkitleri doğrultusunda yazarınca iki kez değiştirilmiştir. Bu yüzden eserin 1940, 1949 ve 1955 yıllarına ait olmak üzere üç farklı baskısı bulunmaktadır. Aygıtlı Ädim, Türkmen edebiyat tarihçilerinin tamamı tarafından tartışmasız bir şaheser olarak kabul edilmektedir. Berdi Kerbabayev bu eseriyle en değerlisi 1947 yılında aldığı 2. Dereceli Stalin Ödülü olmak üzere birçok ödül kazanmıştır. Eser, eski Sovyetler Birliği bünyesinde yer alan birçok milletin dili yanında İngilizce, Hintçe ve Macarca gibi dillere çevrilmiş ve basılmıştır. Ayrıca romanın aynı adı taşıyan sine-ma filmi ve piyesi de bulunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Sovyet edebiyatı, Türkmen edebiyatı, Berdi Kerbabayev, Aygıtlı Ädim, roman, ideoloji

1- Berdi Kerbabayev'in Hayatı, Edebî Kişiliği ve Eserleri

Sovyet devri Türkmen edebiyatının kurucularından Berdi Miradoviç Kerbabayev (1894-1974), 15 Mart 1894'te Türkmenistan'ın Tecen ilçesinin Govkuzereň köyünde, varlıklı bir çiftçi ailesinin çocuğu olarak dünyaya gelmiştir. Zekâsını fark eden babası onun okuyup molla (din adamı) olmasını istediği için köy mektebini bitirdikten sonra sırasıyla Tecen, Kaka, Gorcav ve Buhara medreselerinde eğitim görür. Bu sayede doğunun Fuzûli, Nevâi, Sâdî gibi büyük söz üstatlarını tanır. Ekim Devrimi'nden sonra Aşkabat'ta açılan öğretmenlik kursuna katılır. Kursu tamamladıktan sonra Türkmenistan'ın değişik yerlerinde memuriyetlerde bulunur, öğretmenlik yapar. Bir ara Tecen İdaresinin Maarif Şubesinin müfettişliğini ve müdürlüğünü yürütür. Daha sonra Tecen İcra Komitesi başkanı seçilir. 1920'li yılların başında

* Kırıkkale Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi / KIRIKKALE
sarikayakup@yahoo.com

Türkmenistan ve *Dayhan* gazetelerinde çalışır, *Tokmak* dergisini çıkaranların arasına katılır. Bu derginin ilk redaktörüdür.

Berdi Kerbabayev, edebiyat hayatına şiirler başlar. *İç Yene de, Ur Yene* adlı satirik şiiri 1923 yılında *Türkmenistan* gazetesinde yayımlanır. 1924 yılı Ocak ayında ise *İstibdat Zamanda* adlı şiiri yayımlanır.

1920'li yıllarda yazdığı şiirler devrinin öne çıkan eğitim, kadın hakları, toprak-su reformu vb. meselelerle ilgilidir. Bu ilk şiirlerinin edebî bakımdan pek fazla değeri yoktur. Çünkü onun şairliği yavaş yavaş gelişecektir. 1927'de yazdığı *Okasañ* ve 1928'de yazdığı *Muğallım* adlı şiirlerinde halkı okuma yazma öğrenmeye teşvik etmek, aydınlatmak, onlara medeniyeti öğretmek amacı ön plândadır.

Halkın edebî mirasına da büyük önem veren Berdi Kerbabayev, eski edebî eserleri halka ulaştırma yolunda da büyük çaba sarf eder. 1926 yılında, büyük Türkmen şairi Mahtumkulu'nun şiirlerini toplayıp başına uzunca bir giriş yazarak *Mağtımğulı Goşğuları* adıyla neşreder. 1948 yılında ise halk arasından derlenmiş, Ali Şir Nevâi ile Sultan Hüseyin Baykara arasında geçen hikâyelerden oluşan *Mıralı-Novayı* adlı bir kitap yayımlar.

Kerbabayev, yirmili yılların ortalarından itibaren nesir ve drama türlerinde de denemelerde bulunur. 1926 yılında, toprak ve su reformu uğrunda yapılan sınıf mücadelelerinin anlatıldığı *Obada Bolan Vaka* adlı uzun hikâyesini, 1927 yılında ise sosyal bir yara olan esrarkeşliğin insan üzerindeki rûhî ve fizikî zararlarının anlatıldığı *Tiryekkeş ve Tebip* adlı piyesini yazar.

1927 yılında Leningrad'a giderek Doğu Bilimleri Enstitüsü Türkoloji Bölümü'nde okumaya başlar. Ancak Leningrad'ın havası sağlığına iyi gelmediği için birinci yılın sonunda okulu bırakıp Aşkabat'a geri döner.

1920'li yılların sonlarına doğru yazdığı şiirlerde, Türkmen halkına kabul ettirmek istenen yeni ideolojinin ve hayat tarzının anlatıldığı görülür. 1926 yılında yazdığı *Köne Durmuşımıza İğenç* adlı şiirinde, eski yaşayış tarzının yerildiği görülmektedir. Kerbabayev'in bu yıllarda yazdığı *Gızlar Dünyäsi* (1927) ve *Adatñı Gurbanı* (1927) adlı manzumeleri, o devrin önemli meselelerinden biri olan "kadınların özgürlüğü" üzerinedir. Bu şiirlerde devrim öncesi Türkmen toplumunda kadının durumu ve onların erkeklerle eşit olması için yürütülen mücadeleler anlatılır. 1928'de yazdığı *Dakılma*, 1929'da yazdığı *Yaz Mövsümünde Bir Gözel*, *Kepän Dodak* ve *İki Göreç* adlı manzumeleri de aynı sosyal konu üzerinedir (Durdıyev-Veyisov 2002: 264).

1920'li yıllarda şiirde yoğunlaşan Berdi Kerbabayev, bu yoğunluğunu 1930'lu yıllarda yavaş yavaş daha çok başarılı olacağı nesre kaydırır. 1929 yılında yazdığı *1916-ncı Yıl* adlı uzun hikâyesi ve 1930 yılında yazdığı *Açlık* hikâyesi, Türkmenlerin Sovyet devrimi öncesi içinde bulundukları zor şartları

anlatır. Bu yıllarda yazdığı *Garşa Guda* adlı uzun hikâyede ise sosyal bir yara olan berdel konu alınmıştır.

1930 yılında Türkmenistan'a aralarında ünlü Rus yazarlarının da bulunduğu büyük bir heyet gelir. Berdi Kerbabayev bu heyetteki Rus yazarlarıyla tanıştıktan sonra dikkatini köylere, köylülerin problemlerine çevirir. Bu tarihlerde yapmış olduğu seyahatlerin de onun edebî şahsiyetinin şekillenmesinde büyük etkisi olmuştur. Kerbabayev, bu seyahatlerinin sonucu olarak yol hikâyeleri tarzındaki *Hakikat* isimli denemesini yazar. Eser, Sovyet devri Türkmen edebiyatında deneme türünün ilk ürünüdür.

1930-1940 yılları arasında, rejimin yanında ve karşısında olanlar arasındaki mücadele iyice kızışmış, bu yüzden çok sayıdaki edebiyatçı aydın tutuklanıp hapse atılmıştır. Bu aydınlardan bir kısmı sonradan salıverilmiş, bir kısmı ise yok edilmiştir (Kara 1998: 108). Berdi Kerbabayev de 1937 yılında Garaca Burunov, Şalı Kekilov, Ruhı Alıyev ve Hıdır Deryayev gibi ünlü Türkmen edebiyatçılarıyla birlikte tutuklanır ve iki buçuk yıl tutuklu kalır. Tutuklanan yazarlardan bazıları idam edilir. Hıdır Deryayev'in dışındaki aydınlar 1940'ta serbest bırakılır.

Kerbabayev 1930'lu yıllardan itibaren edebî eser tercüme işine de girer. Çoğu Rus yazarlarının romanları olmak üzere, elliye yakın eseri Türkmen Türkçesine tercüme eder. Bunların arasında L. Tolstoy'un *Hacımurat*, M. Gorki'nin *Ene*, M. Şolohov'un *Göterilen Tarp*, E. L. Voyniç'in *Göğeyin* gibi romanları da vardır. Tercümeler vasıtasıyla tanıdığı Rus yazarların yanında, Orta Asya ve civarında yetişen diğer Türk edebiyatçılarından S. Ayni, S. Mukanov, A. İbragimov, A. Kadırı gibi yazarların da onun üzerindeki etkisi büyüktür. Bu tercümelerin yazarın yaratıcılık gücünün artmasında, sanatında ustalık kazanmasında, realist bir çizgiye gelmesinde çok büyük faydası olmuştur. Yazar bu durumu, kendisiyle yapılan bir röportajda şöyle ifade etmektedir: “*Bu tercümeler benim sevgili profesörlerim oldu. Olayların nasıl geliştirileceğini, konunun nasıl seçileceğini, kompozisyonun nasıl kurulacağını, karakterlerin nasıl oluşturulup nasıl hareket ettirileceğini öncelikle, büyük Rus yazarlarından, daha sonra da kardeş cumhuriyetlerin meşhur edebiyatçılarından öğrendim.*” (Geldiyev 1998: 271).

Kerbabayev, medresede öğrenim gördüğü için Arapça ve Farsça'yı çok iyi bilmektedir ve okumuş olduğu doğunun büyük şairlerinin klâsiklerinden de tercümeler yapmıştır (Kazımoğlu 1994: 188).

Bizzat veya tercümeler vasıtasıyla tanıştığı devrin önemli Rus yazarları sayesinde Kerbabayev, bundan sonra yazacağı eserlerde konuları realist bir üslûpla ve ideoloji doğrultusunda işlemeyi benimsemiştir. Onun *Bayram* adlı

uzun hikâyesi ve *Ayğdırlı Âdim* adlı meşhur romanı bunun uygulandığı en açık örneklerdir.

Kerbabayev, İkinci Dünya Savaşı yıllarında savaş ve vatan (Sovyet vatani) sevgisini işleyen eserler verir. 1943 tarihinde yazdığı *Aylar* manzumesinde, Aylar ile subay olan sevgilisi Hallı'nın İkinci Dünya Savaşı'nda cephede gösterdikleri kahramanlıklar konu edilmiştir. *Sırlı Depede* adlı manzumesinde petrolçülük gibi zor bir işi başaran bir Türkmen kızı anlatılmıştır. Kerbabayev bu yıllarda Türkmenistan Yazarlar Birliği'nin başkanlığını da yürütür.

Kerbabayev savaştan sonra da edebiyat yaşamına devam eder. 1951 yılında *Balkanın Eteğinde* adlı şiirini yazar. *Gurbandurdı* şiiri İkinci Dünya Savaşı'nda üstün yararlıklar gösterdiği için kendisine "Sovyet ittifakı kahramanı ödülü" verilmiş bir Türkmen yiğidine ithaf edilmiştir.

Bu dönemde yazdığı *Aysoltan* adlı uzun hikâyesinde barış konusunu işlemiştir. *Nebitdağ* romanında, kara altın (petrol) işçilerinin hayatı ve çektikleri sıkıntılar anlatılır. *Gaygisiz Atabay* romanında, eserine adını veren bir Türkmen kahramanının hayatı ve onun Türkmenlerin birliği uğrunda verdiği mücadeleler anlatılır. *Bövsülen Bövet* isimli uzun hikâyesinde ülkede bütün dikkatlerin yalnız pamuğa çevrilip diğer tarım ürünlerine yeterince önem verilmemesini eleştirmiştir. Kerbabayev bu eseriyle ileride ekonomide yaşanacak durgunluğun sebeplerinden biri olacak bir problemi daha ortaya çıkarmadan eserinde işlemeyi bilmiştir. *Amıderya* ve *Bahar Buşlukçısı* adlı manzumelerinde, Türkmenler için hayatı öneme sahip Ceyhun ırmağının suyunu Türkmen çöllerine getirme ve her tarafı gül bahçesine çevirme arzusunu dile getirir. *Suv Damçası Altın Dânesi* adlı romanında, Karakum Kanalı'nın inşa edilmesinde emeği geçenlerin kahramanlıkları anlatılır.

Kerbabayev Türkmen tiyatrosunun gelişmesi için de büyük çaba sarf etmiştir. İkinci Dünya Savaşı yıllarında *Vatana Söygi*, *Kim Kimi Söyyä*, *Doğanlar* ve *Ene* adlı piyeslerini yazar. Bunların dışında *Göterim*, *Hüyrlukga Hemra*, *Halk Şahırı*, *Mağtımğulı* (tarihi konulu) ve *Ayğdırlı Âdim* adlı piyeslerle *Abadan* adlı bir libretto (opera sözü) da yazmıştır.

Berdi Kerbabayev edebiyat yaşamında geleceğin büyükleri olacak çocukları unutmamış ve onlara yönelik olarak çocuk edebiyatı alanında da eserler vermiştir (Kösoğlu 1998: 72). Onlar için *Batır*, *Ihlasa-Mıraş*, *Çekişmân Bekişmez*, *Connuk Batır*, *Kırk Yalan* ve *Capbaklar* gibi birçok hikâyenin yanında *Dostluk* ve *Kim Bilmeşek* adlarını taşıyan masal ve bilmece kitapları yazmıştır.

Berdi Kerbabayev, *Öten Günler* adlı otobiyografik bir roman miras bırakmıştır.

Yazarın bunlara ilâve olarak, yurt içinde ve dışında katıldığı birçok toplantıda sunduğu tebliğleri, kendisiyle yapılmış röportajları ve yazmış olduğu ten-

kit makaleleri, sosyal ve siyasî içerikli yazıları da bulunmaktadır. Berdi Kerbabayev'in eserleri, *Eserler Toplumı* adıyla 1958-60 yılları arasında beş ciltte (cildin biri iki kitaptır) toplanarak yayımlanmıştır. 1966 yılında bir edebiyat tenkitçisi olan Hangulı Tañrıberdiyev tarafından yazılmış, Türkmen edebiyatına büyük emeği geçmiş bu yazarın sanatkârlığını anlatan *Berdi Kerbabayev – Söz Ussadı* adlı bir eser de yayımlanmıştır.

Kerbabayev, 1970'li yıllarda Türkiye'yi ziyaret etmiş ve bu ziyaretin sonucunda ilk olarak 1971 senesinde *Edebiyat ve Sunğat* gazetesinde yol yazıları, hemen ardından ise *Türkiye'yi Ziyaret* isimli kitabı yayımlanmıştır (Çonoğlu 2002: 868; Memmet-Kazak 1998: 160'tan).

Berdi Kerbabayev, Türkmen Türkçesinin zenginliğinden ustaca faydalanmasını bilmiştir. Onun B. Seytäkov, B. Pürliyev, B. Soltannıyazov, G. Gurbansähedov, A. Atacanov, K. Gurbannepesov, A. Gurbanov, K. Berdiyev, N. Cumayev gibi birçok Türkmen yazarı üzerindeki etkisi büyüktür. Türkmen yazarlarından M. Seyidov bu konuda şöyle demektedir: “*Türkmen Türkçesi engin bir deryadır. Bu deryayı görmek isteyenler Berdi Kerbabayev'in eserlerini bir okusun, yeter.*” (Tañrıberdiyev 1966: 9).

Berdi Kerbabayev, Türkmen halkının sosyal ve kültürel gelişimine büyük emeği geçmiş yazarlardan biri olarak kabul edilmektedir. Sovyet edebiyatında adı M. Şolohov, S. Ayni, M. İbragimov, Tursunzade gibi söz üstatlarıyla birlikte anılmaktadır. Ünlü Özbek şairi Gapur Gulam, Berdi Kerbabayev için, “*Merhum Sadretdin Ayni'den sonra Orta Asya edebiyatının en büyük pehlivanıdır.*” demektedir. Bir diğer çalışmaya göre de “*Berdi Kerbabayev Sovyet devri Türkmen edebiyatının en büyük yazarı*” olmayı hak etmiştir (Yusupov-Yusupova 1992: 178).

Berdi Kerbabayev, yalnız Türkmen edebiyatının değil, bütün Sovyet edebiyatının da temsilcisidir. Şöhreti Türkmenistan'ı aşmış ve Sovyetler Birliği çapında ün kazanmıştır. O, Türkmen edebiyatını Sovyet halklarına ve dünyaya tanıtmıştır. Kerbabayev, başarılarından dolayı devlet tarafından birçok ödül, madalya ve nişana lâyık görülmüştür. *Aygıtlı Ādim* ve *Aysoltan* adlı eserleriyle iki kez “Sovyetler Birliği Ödülü”nü almaya hak kazanmıştır. *Aygıtlı Ādim* 16 dile, *Aysoltan* 30 dile, *Nebitdağ* ise eski Sovyetler Birliği bünyesinde yer alan birçok milletin diline tercüme edilip milyonlarca baskı yapmıştır. Yazar, Türkmenistan tarafından verilmiş “Mahtumkulu Devlet Ödülü”nün de sahibidir.

Kerbabayev'in eserlerini türlerine göre şöyle sıralayabiliriz:

- a) Romanları: *Aygıtlı Ādim*, *Nebitdağ*, *Gayğısız Atabay*, *Suv Damcası Altın Dānesi*, *Öten Günler* (otobiyografi).
- b) Piyesleri: *Vatana Söygi*, *Kim Kimi Söyyä*, *Doğanlar*, *Ene*, *Tiryekkeş ve Tebip*, *Göterim*, *Hüyrlukga-Hemra*, *Doğanlar*, *Mağtımğulı*, *Halk Şahırı*, *Aygıtlı Ādim*.

- c) Uzun Hikâyeleri: *1916-ncı Yıl, Obada Bolan Vaka, Garşa Guda, Bayram, Aysoltan.*
- ç) Hikâyeleri: *Açlık, Müdür, Adat Dälmi?, Arslan, Aşğabat, Komissar Geldiyev, Mollamurt, İki Mekdep.*
- d) Çocuklar için yazdığı hikâyeler: *Batır, Çekişmân Bekişmez, Ihlasa-Mırat, Connuk Batır, Kırk Yalan, Capbaklar.*
- e) Manzumeleri: *Gızlar Dünyası, Adatıñ Gurbanı, Dakılma, Yaz Mövsümünde Bir Gözel, Kepän Dodak, Amıderya, Bahar Buşlukçısı, Sırlı Depede, İki Göreç, Aylar.*
- f) Şiirleri: *İç Yene-de Ur Yene, İstibdat Zamanda, Köne Durmuşımıza İğenç, Lenin, Kommunistik Partiya, Rus Halkına, Türkmenistanım, Atama Soñkı Hatım, Ak Altın, Okasañ, Muğallım, Balkanıñ Eteğinde, Gurbandurdy.*
- g) Tercümelere (Roman): *Hacımurat (L. Tolstoy), Ene (M. Gorki), Göterilen Tarp (M. Şolohov), Göğeyin (E. L. Voyniç).*
- ğ) Yazdığı Kitaplar: *Mağtımğulı Goşğuları, Miralı-Novayı.*
- h) Libretto (Opera Sözü): *Abadan.*
- ı) Deneme: *Hakikat.*
- i) Masal kitabı: *Dostluk.*
- j) Bilmece kitabı: *Kim Bilmeşek.*

2- Aygıtlı Ädim (Kararlı Adım) Romanı

Berdi Kerbabayev, başta şiir olmak üzere birçok edebî türde eser vermiş olsa da o, daha çok nesriyle, bilhassa romanlarıyla ün kazanmıştır.

Aygıtlı Ädim, Sovyet devri Türkmen edebiyatında bu türde yazılmış ilk eserlerden biridir. Hatta basım tarihi itibarıyla ilk Türkmen romanı sayılmaktadır. Eser, Türkmenlerin tarihinde çalkantılı bir dönem olan Ekim Devrimi sırasında Türkmenistan coğrafyasında yaşananları anlatmaktadır. Yani tarihî bir romandır. Roman, aynı zamanda Türkmen edebiyatının ilk büyük realist romanı da sayılmaktadır (Geldiyev, 1998: 276).

Türkmen edebiyat araştırmacılarına göre *Aygıtlı Ädim*, Sovyet devri Türkmen edebiyatının en başta gelen eseri kabul edilmektedir. Durdiyev ve Veyisov'a (2002: 264) göre *Aygıtlı Ädim* romanı, günümüz Türkmen edebiyatının en seçkin eseridir. Diğer bir Türkmen yazarı Gurbansähedov (1990: 115-116) ise roman hakkında şöyle demektedir: “*Türkmen edebiyatından söz açıldığında konu döner dolaşır Aygıtlı Ädim’e gelir. Aygıtlı Ädim, yalnız Berdi Kerbabayev’in değil, bütün Türkmen Sovyet edebiyatının baş kitabıdır. Yazılmasının üzerinden yarım asır geçmiş olmasına rağmen hâlâ edebi-*

yatımızda ustalık bakımından onunla boy ölçüşebilecek bir roman sahneye çıkmamıştır. İşte bu yüzden, haklı olarak Aygıtlı Ādim romanına edebiyatımızın şaheseri deniyor.” Berdi Kerbabayev de kendisiyle yapılan bir röportajda bu gerçeği kabul ederek “romanın kendisinin de en büyük eseri(baş kitabı) olduğunu” ifade etmektedir (Esenov 1983).

Birinci Dünya Savaşı yıllarında Türkmen köylerinde yaşanan iktisadî buhran sonucu 1916’da Tecen’de bir Çiftçi Ayaklanması meydana gelir. Üç ciltten oluşan bu romanın vak’ası, bu ayaklanmanın Çar ordusu tarafından kanlı bir şekilde bastırılması hadisesinin anlatılmasıyla başlar. Daha sonra, merkezî Rusya’da meydana gelen devrimin Türkmenistan’da sebep olduğu dalgalanmalar ve 1918-1920 yılları arasında ortaya çıkan iç savaş anlatılır.

Romanın baş kahramanı, sıradan bir Türkmen köylüsü olan Artık Babalıdır. Artık, bu olayların hemen hepsini yaşar. Yetim Artık Babalı, daha genç yaşta o dönemin zor şartlarına rağmen hayatın bütün yükünü omuzlamıştır. Kendi hâlinde ve kendi dertleriyle uğraşırken, delikanlılığın verdiği dik başlılıkla köyün zenginlerinin ve yerel idarecilerin haksız uygulamalarına karşı isyan eder ve kendini bir mücadelenin içinde bulur. Zenginler fakir köylüyü sömürmektedirler. Üstelik, bu zenginlerden birinin oğlu sevdiği kızı elinden almaya kalkar.

Romanın bir başka kahramanı, Artık’ın çocukluk arkadaşı Aşır’dır. İkisi de dürüst olan Artık ve Aşır, önceleri farklı saflarda mücadele ederler. Artık, Bolşeviklere karşı mücadele eden Aklar’ın tarafında bulunan Eziz Han’ın tarafında, Aşır ise Kızılar’ın (Bolşeviklerin) tarafında yer alır. Kardeşin kardeşle karşı karşıya geldiği bir iç savaşın yaşandığı böyle bir devirde, Artık ile Aşır en sonunda işi birbirlerine silâh çekmeye kadar götürürler. Ancak dostluk galip gelir ve Artık yaralanan dostu, çocukluk arkadaşı Aşır’ı omuzlayarak tedavi edilmesi için düşman karargâhına kadar götürür. Romanın sonunda iç savaşın sona erip Bolşeviklerin Akları yenmesi Artık, Aşır ve diğer kişiler tarafından “özgürlüğün zaferi” olarak değerlendirilir.

Türkiye Türkçesine Kararlı Adım, Aydınlık Adım, Azimli Adım, Kat’î Adım, İstikrarlı Adım ve Tedbirli Adım gibi adlarla aktarılmış olan (Kara 1998: 109; Kösoğlu 1998: 76; Durdıyev-Veyisov 2002: 264; Sarıkaya 2003: 13 vd.) *Aygıtlı Ādim*, birkaç önemli konuya temas etmektedir. Kazımoğlu’na göre (1994: 191) bu konular, on başlık altında toplanabilir:

- a) Türkmenlerin 20. yüzyılın başlarındaki hayatı, maişeti ve âdetleri.
- b) Kentte yaşayan Türkmenlerin istek ve arzuları, yaşam tarzı ve cemiyetteki rolleri.
- c) Türkmenistan’ın inkılâp devrindeki siyasî ve sosyal durumu, halkın istekleri.

- ç) Türkmenistan'da toprak problemi ve bunun çözümü.
- d) Zengin-yoksul çatışması, Basmacılar ve yeni idarenin taraftarları arasındaki mücadeleler.
- e) Eskiyle yeninin mücadelesi.
- f) Devrim taraftarlarının Basmacılarla ve eski zenginlere çatışmaları.
- g) Devrim karşıtları, dış müdahaleciler ve bunların o devrin hayatındaki rolü.
- ğ) Din problemleri.
- h) Kadın-erkek eşitliği.

Berdi Kerbabayev romanını yazmak için yirmi yıla yakın çalışmıştır. Yazma işine girişmeden önce, eserinin gerçekçi olması için anlatacağı yıllara (1916-1920) ait tarihî belgelere, arşivlere ulaşmış ve olayların geçtiği yerlere bizzat gitmiştir.

Kerbabayev, romanını yazma işine yirmili yılların sonuna doğru girişir. 1927 yılında yazdığı *Gızlar Dünyası* adlı şiirinde Aygıtlı Ğdim romanında aynı ifadelerle anlatacağı Türkmenlerdeki kadın-erkek eşitsizliği konusuna değinir. 1929 yılında yazdığı *1916-ncı Yıl* adlı uzun hikâyesi ve 1930 yılında yazdığı *Açlık* hikâyesinde ise yine ileride *Aygıtlı Ğdim*'de daha geniş bir plânda vereceğı, Türkmen halkının 1917 Ekim Devrimi öncesi içinde bulunduğu zor şartlar gözler önüne serilir. Kerbabayev'in *1916-ncı Yıl* adlı uzun hikâyesinde, yazacağı romanın vak'asının 1916'daki Tecen Çiftçi Ayaklanması'nın hemen öncesinden başlayacağı belli olmuştur. Yine *Aygıtlı Ğdim*'den bazı bölümler, 1935 yılında, *Sovyet Edebiyatı* dergisinde *Artık Bilen Ayna* adı altında tefrika edilmiştir.

Yazar, uzun uğraşlar sonucu topladığı ulaştığı bilgileri sanatçı dehasıyla işleyerek eserinin ilk cildini 1937 yılında bitirir. Ancak 1937'de Kerbabayev, adı "halk düşmanları listesi"ne dahil edildiğı için tutuklanıp hapse atılır ve yazarlığının en verimli iki buçuk yılını hapiste geçirmek zorunda kalır. Bu yüzden 1937 yılında basılacak roman (ilk cilt), üç yıl gecikmeyle ancak 1940 yılında basılabilir.

Aygıtlı Ğdim, Sovyet devri Türkmen edebiyatında roman türünde yazılmış eserlerin ilki olduğu için herkes tarafından ilgiyle karşılaşır. Ancak romanı tenkit eden makaleler de yayımlanır. Bunların içinde, Y. Nasırlı ve A. Nıyazov'un ortaklaşa yazdıkları *Aygıtlı Ğdim Romanı Hakında* adlı tenkit yazısıyla G. Şengelin'in yazdığı *Birinci Ğdim* adlı tenkit makalesi en dikkate değerleridir. İlk makalede eser, ideoloji yoksunu olmakla ve amaçsızlıkla suçlanmıştır. Oysa bu, romanın ilk cildir. Vak'anın devamı ve sonuçlanması diğer iki cilde bırakılmıştır. Diğer tenkit makalesi ise daha insaflıdır.

Şengelin eseri, Türkmen Sovyet edebiyatının büyük bir kazanımı olarak görmekte, yazarın köy yaşamını, halkın gelişmeler karşısında aldığı tavrı göstermekte, eski devrin yerel yöneticilerinin zalimliklerini çok ayrıntılı bir şekilde gözler önüne sermekte çok başarılı olduğunu ifade etmektedir. Sovyet rejiminin yayın organı *Sovet Türkmenistany* gazetesinde de roman hakkında özel redaksiyonla bir makale yayımlanmıştır. Bu makalede de romanın üstün yönleri ve eksiklikleri belirtilip tenkitçilerin romanı haksız yere eleştirdikleri üzerinde durulmuştur (Tafrıberdiyev 1966: 16-17).

Kerbabayev, ideolojik özelliklere sahip olması için eserini değiştirmeye mecbur kalır (Sarıyev 2002: 850; Orazgılıcov-Kuzmin 1994'ten). Böylece ilk cilt üzerinde yeniden çalışmaya başlar. Bu sırada diğer iki cildin yazılması işini de tamamlar ve roman 1949 yılında üç cilt olarak basılır. Ancak yapılan değişiklikler rejim yanlılarını tatmin etmez. Bu kez de roman kahramanının hiçbir yere bağlanmaması ve başına buyruk hareket etmesi tenkit edilir (Kerimov 1952). Çünkü onlara göre bir Türkmenin bağımsızlık fikrini savunması, ne Sovyetlere ne de başka bir devlete tâbi olmadan kendi başına hareket etmesi düşünülemezdi, yanlıştı ve bu rejime hizmet etmiyordu. Yazar, eseri hakkında basında çıkan bu tenkitleri ve rejimin direktiflerini dikkate alıp eser üzerinde yeniden üç yıl daha çalışmaya mecbur kalır. Böylece romanın yeni düzene uygun baskısı 1955 yılında yapılır. Eserin mevcut baskıları hep bu tarihe aittir. Çünkü daha önceki baskılar idare tarafından yasaklandığı için toplatılıp imha edilmiştir.

Romanda yapılan değişiklikler genelde, eserde tarihî bir şahsiyet olarak verilen Türkmen hanı Eziz Han ile ilgilidir. Romanın yazara yapılan baskılar sonucu değiştirilen şeklinde, roman kahramanlarından biri olarak verilen Eziz Han karakteri kötülenmiş ve onunla bağlantılı olaylar gerçekleri yansıtmayacak şekilde aktarılmıştır. Hâlbuki Berdi Kerbabayev, anlattığı kahraman Eziz Hanın bir süreliğine kâtipliğini yapmıştır. Bu görevi dolayısıyla onu en iyi tanıyan kişilerden biri olarak düşünülebilir.

Romanın ilk baskısında, realist üslûbun da etkisiyle, tarihî gerçekler olay örgüsü içinde olduğu gibi verilmiştir. Ancak Eziz Han'ın şahsında savunulan “bağımsızlık” fikri rejim tarafından sakıncalı bulunduğu için yazar zorunlu olarak eserinde değişiklikler yapmak zorunda kalmıştır. Bu yeni şekil verilirken esere bazı bölümler eklenmiş, Eziz Hanı kötülemek için satır aralarına “Eziz Han halk düşmanı, zalimler zalimi, vahşiler vahşisi” gibi ifadeler serpiştirilmiştir. Değişiklikler sonucunda eser Sovyetler Birliği Bakanlar Kurulu'nun kararıyla “Stalin Devlet Ödülü”nü almıştır. Bu yüzden eser, ideoloji romanları içinde sayılmalıdır.

Aygıtly Ādim, başta Sovyet halklarının dilleri olmak üzere İngilizce, Hintçe, Macarca gibi 16 dile çevrilip yayımlanmıştır. Romanın sinemaya uyarlanmış

şekli olan ve romanla aynı adı taşıyan filmi de yurt içi ve dışında büyük ilgiyle karşılanmış ve birçok ödülleri almıştır. Yine, romanın tiyatroya uyarlanmış şekli olan *Ayğıtılı Ädim* piyesi Türkmen sahnesinin gururu olmuştur.

Ayğıtılı Ädim son şekliyle bir ideoloji romanı hâlini almış olsa da Türkmen Türkçesinin bütün dil zenginliğini başarıyla yansıtan bir edebî eser niteliğindedir. Eser, zengin kelime hazinesiyle bir sözlük vazifesi görmektedir. Romanda yer alan bazı kelimeler, Türkmen Türkçesinin sözlüklerinde dahi bulunmamaktadır. Yazar eserinde yansımali kelimeleri, deyim ve atasözlerini çok zengin ve yerli yerinde kullanarak okuyucu üzerinde etki bırakacak bir ifade tarzı ortaya koymuştur. Edebiyat araştırmacılarına göre romanın kurusu ve kompozisyonu da çok sağlamdır.

Bütün bu özellikleriyle *Ayğıtılı Ädim*, Türk, Sovyet ve dünya edebiyatı içindeki haklı yerini almıştır. Eser, 27 Ekim 1991'de Türkmenistan'ın bağımsızlığını ilan etmesinden sonra ideoloji romanı olduğu gerekçesiyle Türkmenistan'da gözden düşmüş, unutulmuş, âdeta yasaklanmıştır. Ancak taşıdığı edebî değer nedeniyle eser bunu hiç hak etmemektedir. Eski-yeni rejim tartışmaları bir kenara bırakılmalı ve onun yeni nesillerce okunmasında bir sakınca görülmemelidir.

Kaynakça

- ÇONOĞLU, Salim (2002), "Türkmen Edebiyatından Çağdaş Türk Dünyası Edebiyatına Doğru", *Türkler*, C. 19 (Türk Dünyası), s. 860-871, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- DURDIYEV, Kakacan-Begmirat VEYİSOV -Komisyon- (2002), *Türk Dünyası Edebiyatı*, C. 2 (20. Yüzyıl Türk Edebiyatı), Ankara: TİKA Yayını.
- ESENOV, R. (1983), "Berdi Ağa Bilen Duşuşıklar", *Edebiyat ve Sunğat Gazeti*, (Türkmenistan), 23 Yanvar'.
- GELDIYEV, Gurbandurdi-Jora ALLAKOV-Başım ŞAMIRADOV (1998), *Türkmen Edebiyatı*, Aşgabat: Mağarif Neşiriyatı.
- GURBANSÄHEDOV, Muhammet (1990), *Türkmen Romanının Kemala Gelmeği*, Aşgabat: İlim Neşiriyatı.
- KARA, Mehmet (1998), *Türkmen Türkçesi ve Türkmen Edebiyatı Üzerine Araştırmalar*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- KAZIMOĞLU, Samir (1994), *Türk Dünyası Toplulukları Edebiyatı*, C. I (XIX-XX. Asır Türkmen Edebiyatı), s. 176-197, Ankara: Ecdâd Yayın-Pazarlama.
- KERBAYEV, Berdi (1948): *Mıralı (Novayı)*, Aşgabat: Türkmen Dövlät Neşiriyatı.
- _____ (1955): *Ayğıtılı Ädim*, 3 Cilt, Aşgabat: Türkmen Dövlät Neşiriyatı.

- KERİMOV, A. (1952), “Berdi Kerbabayev’in Ayğıtlı Ädim Romanında Halkların Dostluğunun Görkezilişi”, *Sovet Edebiyatı Jurnalı*, No: 2 vd.
- KÖSOĞLU, Nevzat (Redaktör) (1998), *Başlangıcından Günümüze Kadar Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi (Nesir-Nazım)*, C. 10-11 (Türkmenistan Türk Edebiyatı), Ankara: Kültür Bakanlığı Yayını.
- MEMMET, Ahmet-Yener KAZAK (1998), “Türk Türkmen Edebi Ädimlerine Nazar”, *Garagum Jurnalı*, S. 3; 160-169.
- ORAZGILICOV, Y.-O. KUZMİN (1994), “Ayğıtlı Ädim Romanının Hasratlı İkbalı”, *Türkmen Arhivi Jurnalı*, S. 1-2: 36-93.
- SARIKAYA, Yakup (2003), *Berdi Kerbabayev’in Ayğıtlı Ädim Romanı (İnceleme-Metin-Sözlük)*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara.
- SARIYEV, Berdi (2002), “Yeni Türkmen Edebiyatı”, (Çev. Melek Erdem), *Türkler*, C. 19 (Türk Dünyası), s. 849-859, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- TANRIBERDİYEV, Hangulı (1966), *Berdi Kerbabayev - Söz Ussadı*, Aşğabat: Türkmenistan Neşiriyatı.
- YUSUPOV, N. - C. YUSUPOVA (1992): *Türkmen Dili ve Edebiyatı*, Aşğabat: Dessur Kiçi Kârhanası.

EK: YAZARIN RESMİ

**Berdi KERBABAYEV
(1894-1974)**

Berdi Kerbabayev, Writer of Soviet Age Turkmen Literature and his Novel, Named Aygıtlı Ädim (The Decisive Step)

Dr. Yakup SARIKAYA*

Abstract: Berdi Kerbabayev, is the one of the founders of the Soviet Age Turkmen Literature. He works every part of the literature nearly especially poems. But, first of all he known the works which are proses (novels). His novel, named Aygıtlı Ädim (The Decisive Step) is the one of the first novel in the Turkmen Literature. Even according to publication date, is the first Turkmen Novel. The writer had completed this historical novel in which he described the Turkmenistan between the dates 1916-1920 for approximately 20 years. Some parts of the work has been corrected by the writer according to criticism of the regime supporters. Therefore there are three different editions published in 1940, 1949 and 1955. Aygıtlı Ädim is regarded without discussion as a masterpiece by all Turkmen literary historians. Berdi Kerbabayev with this novel had many awards, the most important ones of that were 2nd degree Stalin Award which was given by SSSR Ministry Committee Decision in 1947. The novel was translated to many languages, especially into former Soviet Union nations languages, English, Indian and Hungarian language and was published. Moreover, there are the theater play and movie, named same as the novel.

Key Words: Soviet literature, Turkmen literature, Berdi Kerbabayev, The Decisive Step, novel, ideology

* Kırıkkale University, Faculty of Arts and Sciences / KIRIKKALE
sarikayakup@yahoo.com.tr

Туркменский писатель Советского периода Берди Кербабаяев и его роман Айгытлы Адим

Доктор Якуп Сарыкая*

Резюме: Берди Кербабаяев один из основоположников туркменской литературы Советского периода. У него имеются произведения из всех жанров литературы и в первую очередь стихи. Однако он известен прежде всего своей прозой (романами). Его роман под названием Айгытлы Адим (Решительный Шаг) является одним из первых романов Туркменской литературы. Кроме того с даты выпуска является первым туркменским романом. Писатель писал этот исторический роман, описывающий Туркменистан в период 1916-1920 годов, около 20 лет. Некоторые части произведения были изменены писателем два раза из-за критики режима того времени. Поэтому в данный момент имеются три разные изданные версии произведения, относящиеся к 1940, 1949 и 1955 годам. Айгытлы Адим признан без исключения всеми туркменскими литературными историками как шедевр туркменской литературы. Берди Кербабаяев этим своим произведением завоевал множество премий, самой ценной из которых является Сталинская Премия Второй Степени полученная им в 1947 году. Произведение было переведено и издано на многих языках, составлявших остоу бывшего Советского Союза, таких как английский, хинди и венгерский. Помимо того имеется одноименный фильм и пьеса этого романа.

Ключевые слова: Советская литература, Туркменская литература, Берди Кербабаяев, Айгытлы Адим, роман, идеология

* Университет Кырккале, Факультет Естественных и Литературных / КЫРККАЛЕ
sarikayakup@yahoo.com